

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

NEIZRAVNA REVIZIJA NACIONALNIH ZAKONODAVSTAVA U POSTUPCIMA PRED EUROPSKIM SUDOM ZA LJUDSKA PRAVA

Vedran Ceranić, mag.iur. et pol., Sveučilište u Ljubljani, Pravni fakultet¹

SAŽETAK: Cilj rada je analizirati mogućnost primjene suvremenih sustava nadzora ustavnosti i zakonitosti na nadzorni sustav uspostavljen Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda s pripadajućim Protokolima. Polazeći od činjenice da nikakva nadležnost u odnosu na ocjenu suglasnosti domaćeg zakonodavstva s Konvencijom samom Europskom sudu za ljudska prava nije predviđena, u radu se razmatrala neizravna, odnosno indirektna revizija nacionalnih zakonodavstava koja bi se provodila u postupcima pred Sudom povodom pojedinačnih zahtjeva sukladno odredbi članka 34. Konvencije, a čiji se učinci i dokazi postojanja mogu utvrditi u fazi izvršenja konačne presude Suda u nacionalnim zakonodavstvima. U radu je sadržana normativna analiza mjerodavnih materijalnih i postupovnih odredaba Konvencije kao i pravila koja se odnose na izvršenje konačnih presuda Suda. U trećem poglavlju se sumarno prikazuju osnovne karakteristike tzv. europskog i američkog sustava nadzora ustavnosti i zakonitosti u svrhu primjene istih na nadzorni sustav uspostavljen Konvencijom, a koja analiza sukladnosti je sadržana u četvrtom poglavlju rada. U zaključnom dijelu rada se rekapituliraju temeljne spoznaje i primjenljivost koncepta neizravne revizije.

Ključne riječi: *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda s pripadajućim Protokolima, Europski sud za ljudska prava, europski sustav nadzora ustavnosti i zakonitosti, američki sustav nadzora ustavnosti i zakonitosti, neizravna revizija*

JEL: K19, K39, K49

1. UVOD

Europski (regionalni) sustav za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda uspostavljen Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 18/1997, 6/1999, 14/2002, 13/2003, 9/2005, 1/2006, 2/2010) u suvremenom međunarodnom pravnom i političkom okruženju predstavlja najrazvijeniji

¹ Vedran Ceranić, mag.iur. et pol., Sveučilište u Ljubljani, Pravni fakultet. Adresa e-pošte: vedran.ceranic@yahoo.com

sustav zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda bez presedana u svjetskim okvirima. Niti jedan drugi izvor međunarodnog (ugovornog i/ili običajnog) prava nije izvršio toliko značajan utjecaj u nacionalnim pravnim poretcima na polju zaštite i razvoja ljudskih prava i temeljnih sloboda kao što je to u državama članicama Vijeća Europe učinila Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje u tekstu: "Konvencija").² No, sama činjenica postojanja Konvencije u realnim političkim okvirima ne bi bila dostatna za osiguranje ogromnog napretka na području zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda koji je napravljen u više od pola stoljeća pravnog važenja Konvencije na europskom prostoru. Postupovni mehanizam Konvencije utemeljen na stalnom Europskom sudu za ljudska prava nakon stupanja na snagu Protokola br. 11 u studenom 1998. godine (dalje u tekstu: "Sud") uz autonomnu praksu Suda i međunarodnu obvezu država ugovornica na potpuno izvršenje konačnih presuda Suda u kojima je utvrđena povreda ljudskih prava i temeljnih sloboda zajamčenih Konvencijom predstavlja jednako važan katalizator u evoluciji suvremenog okvira zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda u državama članicama Vijeća Europe.

U okviru navedenog europskog sustava zaštite ljudskih prava, materijalno i postupovno utemeljenom na Konvenciji i Sudu te obvezi država članica na puno izvršenje konačnih presuda Suda, u suvremeno doba je moguće identificirati i određene daljnje učinke presuda Suda kojima se utvrđuje povreda ljudskih prava i temeljnih sloboda zajamčenih Konvencijom. Sud u svojim presudama prije izreke analizira referentni domaći zakonodavni okvir involvirane države u postupku te neizravno daje i svoje mišljenje o usklađenosti referentnog domaćeg zakonodavstva s odredbama Konvencije i pravnim shvaćanjima Suda. Kao posljedica takvog pristupa, involvirane države nakon deklaracije da je došlo do povrede ljudskog prava zajamčenog Konvencijom poduzimaju brojne mjere kako bi se utvrđeni propusti u zakonodavnom (pa čak i u ustavnom okviru) otklonili te osiguralo puno poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda zajamčenih Konvencijom, a sve sukladno pravnim shvaćanjima Suda izraženima u konačnoj presudi. Zbog tog razloga deklaratorna presuda Suda kojom se utvrđuje povreda nekog ljudskog prava zajamčenog Konvencijom prelazi okvire konkretnog postupka pred Sudom i posljedično dovodi ili može dovesti i do izmjena nacionalnog zakonodavstva, a u svrhu sprečavanja novih povreda *pro futuro* i

² "If it has since been joined by other regional and universal treaty-based guarantees of human rights, the Convention remains the most advanced instrument of this kind. It has generated the most sophisticated and detailed jurisprudence in international human rights law and its enforcement mechanisms are unrivalled in their effectiveness and achievements." Harris D., O'Boyle, M., Bates, E., Buckley, C., Harvey, P., Lafferty, M., Cumper, P., Arai, Y., Green, H., *Law of the European Convention on Human Rights*, 3. izdanje, Oxford University Press, Oxford, 2014, str. 34.

"The European Convention on Human Rights (ECHR or Convention) has great impact on national law. Important areas of law (e.g. criminal law, family law, administrative law, immigration law, social security law) have changed as a result of the influence of the ECHR and the case-law of the European Court of Human Rights (ECtHR or Court). National courts frequently refer to the ECtHR's case-law and their methods of review and argumentation in cases about fundamental rights increasingly appear to be modelled on the standards developed by the Court." Gerards, J., Fleuren, J. (ed.): "Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgements of the ECtHR in national case-law", Intersentia, Cambridge, 2014, str. 1.

ispunjenja međunarodnopravne obveze država članica na potpuno izvršenje svih konačnih presuda Suda.

Činjenica da presuda Suda dovodi ili može dovesti do izmjene domaćeg zakonodavstva s ustavnopravnog gledišta jasno ukazuje na nominalne sličnosti s nacionalnim postupcima apstraktne ili konkretne materijalne (sadržajne) kontrole ustavnosti koju provode nacionalni ustavni sudovi, odnosno vrhovni sudovi ili neka druga ustavom predviđena tijela kojima je takva nadležnost dodijeljena ustavom.

Slijedom navedenog, cilj ovog rada je utvrditi postoji li barem na nominalnoj razini neizravni sustav kontrole usklađenosti domaćeg zakonodavstva s Konvencijom koju provodi ili bi provodio Sud u postupcima povodom pojedinačnih zahtjeva uz primjenu ustavnopravnih obilježja kontrole ustavnosti koju provode nacionalna ustavna tijela sudbene revizije. Drugim riječima, u radu se problematizira i daje analitički okvir za daljnje razmatranje sustava “nadzora Konvencionalnosti” nacionalnih zakonodavstva u postupcima pred Sudom kao posebnog oblika sudbene revizije.

U tu svrhu rad je podijeljen u četiri poglavlja. S metodološkog aspekta u drugom poglavlju analiziraju se normativna obilježja Konvencije s materijalnog i postupovnog aspekta kako bi se prikazala paradigma djelovanja Konvencije i Suda u europskom pravnom prostoru. U okviru drugog poglavlja prikazuju se i pravila o izvršenju presuda Suda sukladno Konvenciji kao i provedena istraživanja o učincima presuda Suda u domaćim pravnim poretcima. Budući da je s aspekta ustavnog prava suvremene sustave nadzora ustavnosti i zakonitosti u najširem smislu moguće podijeliti na sustave apstraktne (europske, kontinentalne) i konkretne (primarno američke) kontrole ustavnosti zakona, treće poglavlje na temelju suvremenih znanstvenih spoznaja ustavnog prava analizira najznačajnija obilježja navedenih sustava u kontekstu njihove primjenljivosti na Konvenciju i Sud. Na temeljima spoznaja istaknutih u ranijim poglavljima, četvrto poglavlje povezuje analizirana obilježja sa sustavom uspostavljenim na Konvenciji kako bi se ispitala njihova aplikabilnost u slučaju Konvencije i djelovanja Suda. U zaključnom dijelu ukratko se rekapituliraju činjenične i pravne spoznaje rada te se iznosi autorova ocjena primjenljivosti istraženog teorijskog koncepta na normativni sustav uspostavljen Konvencijom.

2. NORMATIVNA OBILJEŽJA KONVENCIJE

2.1. Materijalne odredbe Konvencije

Ustavnopravna teorija općenito ističe kako je Konvenciju prema sadržaju pravnih normi moguće podijeliti u tri cjeline (tzv. trodijelna struktura Konvencije). U okviru prve cjeline je sadržan tzv. katalog ljudskih prava i temeljnih sloboda koje Konvencija izričito jamči (materijalne odredbe Konvencije u užem smislu riječi). Neka od ljudskih prava i temeljnih sloboda koja se jamče u okviru navedene prve cjeline su npr. pravo na život (članak 2. Konvencije), pravo na slobodu i sigurnost (članak 5. Konvencije), pravo na

brak (članak 12. Konvencije) itd. U okviru druge cjeline sadržane su postupovne odredbe koje reguliraju nadzorni sustav uspostavljen Konvencijom (odredbe o Sudu, rokovima za podnošenje pojedinačnih zahtjeva, postupak i ovlaštenja suca pojedinca, odbora, Vijeća i Velikog vijeća). Treću cjelinu je moguće podijeliti na dva dijela pa bi treću cjelinu činile odredbe Konvencije o nadležnosti Suda kao i provedbene, prijelazne i završne odredbe.³

Također valja istaknuti kako je inicijalni tekst Konvencije koji je stupio na snagu 1953. godine mijenjan i dopunjavani više puta od 1953. godine do danas. Nomotehnički je Konvencija dopunjavana protokolima kao samostalnim međunarodnim ugovorima pri čemu je do danas doneseno ukupno 17 protokola, točnije 16 protokola i jedan privremeni protokol (14bis). Svaki od navedenih protokola se smatra zasebnim međunarodnim ugovorom u smislu međunarodnog ugovornog prava i potpada svaki zasebno pod odredbe Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora.⁴ Također, u smislu pravne snage svaki protokol ima jednaku pravnu snagu kao i sama Konvencija. Iako je doneseno ukupno 17 protokola, Konvencija je efektivno mijenjana ukupno 14 puta, budući da Protokoli br. 15 još nije stupio na snagu⁵ dok je Protokol br. 10 zastario prije nego što je stupio na snagu. Prema sadržaju izmjena Konvencije teorijski je moguće napraviti razliku s obzirom na protokole kojima su priznata nova ljudska prava i temeljne slobode ili nove nadležnosti Suda (i), protokole kojima su izmijenjene određene supstancijalne odredbe Konvencije, a odnose se na ljudska prava i temeljne slobode (ii) te protokole kojima je izmijenjen nadzorni sustav uspostavljen Konvencijom (iii). U tom pogledu valja istaknuti bitnu razliku između pojedinih država ugovornica Konvencije iz razloga što nisu sve države ugovornice Konvencije ujedno i države ugovornice svih protokola. Neke države su potpisale, ali nisu ratificirale pojedine protokole dok pojedine države nisu ni potpisale pojedine protokole.⁶ Iako su sve države ugovornice ratificirale Konvenciju, one nisu ujedno i države ugovornice svih protokola. Zbog toga postoji različiti krug država ugovornica pojedinih protokola iako je u svim državama Konvencija na snazi. S obzirom na različite kriterije podjele protokola daljnja klasifikacija protokola se može izvršiti prema kriteriju je li za njihovo stupanje na snagu potrebna ratifikacija svih država ugovornica Konvencije ili nije. Za

³ Omejec, J., *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava, Strasbourgski acquis*, 2. dopunjeno izdanje, Novi informator, 2014, str. 19 – 20.

⁴ Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 16/1993.

⁵ Ratifikacijom Protokola br. 16 od strane Francuske u travnju 2018. godine Protokol br. 16 je ratificiran od strane 10 država što je sukladno odredbama članka 8. Protokola br. 16 dovoljno za njegovo stupanje na snagu. Sukladno odredbi citiranog članka 8. Protokola br. 16 isti je stupiti na snagu prvog dana mjeseca koji slijedi nakon isteka razdoblja od tri mjeseca od dana kada deset država ugovornica izraze svoj pristanak da budu vezane Protokolom br. 16. Budući da je Francuska ratificirala navedeni Protokol u travnju 2018. godine, isti je stupio na snagu 01. kolovoza 2018. godine, ali samo u onih deset država koje su izvršile ratifikaciju. Navedenim Protokolom predviđa se mogućnost najviših sudova država ugovornica Protokola da zatraže od Suda savjetodavna mišljenja o načelnim pitanjima koja se odnose na tumačenje ili primjenu prava i sloboda predviđenih Konvencijom, odnosno pripadajućim protokolima.

⁶ Za cijeli status ratifikacije pojedinih protokola po državama ugovornicama Konvencije vidi: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>. Pristupljeno 25. rujna 2018.

stupanje protokola navedenih pod i) te ii) ratifikacija svih država ugovornica Konvencije nije potrebna, budući da se radi o samostalnim međunarodnim ugovorima čiji se sadržaj ne inkorporira u sam tekst Konvencije. Navedeni protokoli se nazivaju još i dodatnim protokolima (*additional protocols*). Drugim riječima, svaka država članica Vijeća Europe samostalno odlučuje želi li posebnim međunarodnim ugovorom dodatno proširiti referentni okvir zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda na vlastitom teritoriju ili ne želi zbog različitih političkih i drugih razloga. S druge strane, protokoli navedeni pod iii) kojima se mijenja nadzorni sustav uspostavljen Konvencijom se nazivaju još i amandmanskim protokolima (*amending protocols*) te se isti inkorporiraju u sam tekst Konvencije. Za stupanje tih protokola na snagu je potrebna ratifikacija od strane svih država ugovornica.⁷

S čistog normativnog aspekta u okviru materijalnih odredaba Konvencije primarno se nalazi tzv. katalog ljudskih prava i temeljnih sloboda koji je sadržan u izvornom tekstu Konvencije 1950. godine, ali i u dodatnim protokolima kojima su priznata nova ljudska prava i temeljne slobode. Iako je osnovni katalog ljudskih prava i temeljnih sloboda sadržan u izvornom tekstu Konvencije na snazi u svim državama ugovornicama, dodatna ljudska prava i temeljne slobode priznata pojedinim dodatnim protokolima nisu na snazi u svim državama ugovornicama, budući da za stupanje na snagu tih protokola nije potrebna ratifikacija od strane svih država ugovornica već samo određenog broja (npr. deset).

2.2. Postupovne odredbe Konvencije

Osim materijalnih odredaba, Konvencija sadrži i postupovne odredbe kojima se uređuje konvencijski nadzorni sustav. To su različite odredbe koje reguliraju postupak pred Sudom od njegovog početka (podnošenje zahtjeva) do kraja (konačnost presude ili odbacivanje zahtjeva u nekoj od faza postupka). I postupovne odredbe Konvencije su doživjele bitne izmjene u više od pola stoljeća pravnog važenja Konvencije. Inicijalni dvostruki kolosijek nadzornog sustava putem Europske komisije za ljudska prava i bivšeg Europskog suda za ljudska prava doživio je najznačajniju izmjenu stupanjem Protokola br. 11 na snagu 01. studenog 1998. godine.⁸ Protokolom br. 11 je uspostavljen stalni Sud vlastite izravne jurisdikcije koji djeluje na temelju pojedinačnih zahtjeva podnesenim od strane pojedinaca, nevladinih organizacija ili skupina pojedinaca koji tvrde da su žrtve povrede prava priznatih Konvencijom ili nekim od dodatnih protokola. Kao što je navedeno, protokoli kojima se mijenja konvencijski nadzorni sustav (pa tako i Protokol br. 11) predstavljaju amandmanske protokole za čije je stupanje na snagu bila potrebna ratifikacija svih država ugovornica.

⁷ Omejec, J., *op.cit.*, u bilj. 2, str. 21-22.

⁸ Za prikaz funkcioniranja bivšeg nadzornog sustava nad poštivanjem odredaba Konvencije putem Europske komisije za ljudska prava i bivšeg Europskog suda za ljudska prava do 1998. godine vidi: Omejec, J., *op.cit.*, u bilj. 2, str. 90 – 99 i Bates, E.: „*The Birth of the European Convention on Human Rights – and the European Court of Human Rights*“, in: J. Christoffersen and M. Rask Madsen (ed.): „*The European Court of Human Rights between Law and Politics*“, Oxford University Press, 2011, str. 34 – 36.

S postupovnog aspekta, postupak pred Sudom pokreće se pojedinačnim zahtjevom na temelju odredbe članka 34. Konvencije koji propisuje da sud može primati zahtjeve od bilo koje fizičke osobe, nevladine organizacije ili skupine pojedinaca koji tvrde da su žrtve povrede prava zajamčenih Konvencijom ili dodatnim Protokolima. Konvencija za obraćanje Sudu ne zahtijeva nikakve posebne supstancijalne uvjete osim postupovnog po kojem za obraćanje Sudu navodna žrtva povrede prava mora prethodno iscrpiti sva raspoloživa domaća pravna sredstva te unutar roka od šest mjeseci⁹ podnijeti zahtjev sukladno odredbi članka 34. Konvencije (članak 35. Konvencije). Iscrpljivanje svih domaćih pravnih sredstava je najvažnija postupovna pretpostavka za pokretanje postupka pred Sudom, a koji uvjet izravno proizlazi iz odredbe članka 1. Konvencije po kojoj su države ugovornice primarno odgovorne i nadležne da svima na njihovom teritoriju osiguraju prava i slobode propisane Konvencijom. Države ugovornice su adresati obveze ostvarenja pojedinačnih prava i sloboda predviđenih Konvencijom pa se time daje mogućnost domaćem pravnom poretku da na određenom stupnju odlučivanja (prvostupanjskom, žalbenom, revizijskom, ustavnosudskom) zaštititi određena ljudska prava ili temeljne slobode zajamčene Konvencijom, odnosno ispravi eventualnu povredu Konvencije počinjenu u postupku pred nižim sudovima. Tek ako je cijeli domaći pravni poredak propustio ostvariti i/ili zaštititi pojedinačna prava i slobode zajamčene Konvencijom tada za ovlaštenike postoji mogućnost obraćanja Sudu putem pojedinačnog zahtjeva sukladno odredbi članka 34. Konvencije.

Dok Konvencija samo općenito propisuje da presude Suda moraju biti obrazložene, Poslovnik Suda (*Rules of Court*¹⁰) je u odredbi Pravila 74 detaljnije propisao obvezni sadržaj presuda Suda. Sukladno citiranom Pravilu 74 presude suda moraju (između ostalog) sadržavati: ime predsjednika i sudaca koji su odlučivali u vijeću ili odboru, datum donošenja presude, ime/naziv stranaka u postupku, ime zastupnika države (*agents*) kao i punomoćnika podnositelja zahtjeva, tijek postupka, činjenična utvrđenja, sažetak podnesaka stranaka u postupku, pravno obrazloženje donesenih odluka itd. U okviru obveznog sadržaja konačne presude (u dijelu koji se odnosi na činjenična utvrđenja pojedinog slučaja) Sud analizira i ističe domaće mjerodavno pravo koje je bilo primijenjeno u postupku pred domaćim sudovima. U tom kontekstu Sud prikazuje mjerodavne zakonske odredbe domaćeg pravnog poretka i sagledava njihovu primjenu u kontekstu prava i sloboda zajamčenih odredbama Konvencije i pripadajućih Protokola. Nakon dovršetka postupka pred Sudom, konačna presuda Suda se dostavlja Odboru ministara Vijeća Europe koje nadzire izvršenje presude (članak 46. stavak 2. Konvencije).

⁹ Odredba članka 4. Protokola br. 15 predviđa skraćivanje šestomjesečnog roka na četiri mjeseca unutar kojega podnositelj zahtjeva mora podnijeti pojedinačni zahtjev Sudu.

¹⁰ Rules of Court (važeci od 01. kolovoza 2018. godine) dostupne su na službenim mrežnim stranicama Suda na URL=https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf. Pristupljeno: 25. rujna 2018.

2.3. Odredbe Konvencije o izvršenju presuda Suda

Potpuno izvršenje svih presuda Suda kojima je utvrđena povreda pojedinačnih prava i sloboda zajamčenih Konvencijom obveza je država ugovornica propisana odredbom članka 46. stavka 1. Konvencije.¹¹ Uz citiranu odredbu Konvencije, na općoj razini međunarodnog prava značajna je i odredba članka 26. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora koja propisuje načelo *pacta sunt servanda* u međunarodnom ugovornom pravu i međunarodnim političkim odnosima.¹² Dakle Konvencijom je propisana obveza država ugovornica na potpuno izvršenje konačnih presuda Suda u domaćem pravnom poretku, dok je samom Bečkom konvencijom o pravu međunarodnih ugovora na općenitoj međunarodnopravnoj razini propisana obveza poštivanja međunarodnih ugovora sa cjelokupnim njihovim sadržajem. Drugim riječima, samom Konvencijom je propisana obveza na izvršenje konačnih presuda Suda dok je Bečkom konvencijom o pravu međunarodnih ugovora propisana obveza na poštivanje te obveze.

Kao što je već ranije naglašeno, izvršenje konačnih presuda Suda nadzire Odbor ministara Vijeća Europe.¹³ Ako Odbor ministara zauzme stajalište kako je izvršenje konačne presude Suda u konkretnom slučaju otežano zbog nekog pitanja koje je povezano s tumačenjem vezano uz predmetnu presudu Suda, Odbor ministara može uputiti posebno pitanje Sudu sa zahtjevom za donošenjem odluke o tom pitanju. Takvu odluku o upućivanju pitanja Sudu Odbor ministara donosi dvotrećinskom većinom predstavnika u Odboru ministara. Ako bi pak Odbor ministara utvrdio da pojedina država odbija izvršenje konačne presude Suda, Odbor ministara konkretnoj državi upućuje službenu obavijest i nakon toga može uputiti Sudu pitanje je li konkretna država propustila ispuniti svoju obvezu na izvršenje konačnih presuda Suda. Odluku o upućivanju tog pitanja Odbor ministara također donosi dvotrećinskom većinom predstavnika. U slučaju da Sud na temelju upita Odbora ministara utvrdi kako je država propustila ispuniti svoju obvezu na izvršenje konačne presude Suda, Sud će predmet vratiti Odboru ministara kako bi se razmotrile mjere koje treba poduzeti. Ako Sud utvrdi da država nije povrijedila svoju obvezu na izvršenje konačnih presuda Suda, slučaj će također biti vraćen Odboru ministara koji će zaključiti ispitivanje slučaja (članak 46 stavci 2., 3., 4. i 5. Konvencije).

¹¹ “Visoke se ugovorne stranke obvezuju da će se podvrgnuti konačnoj presudi Suda u svakom sporu u kojem su stranke.”

¹² “Svaki ugovor koji je na snazi veže stranke i one ga moraju izvršavati u dobroj vjeri.”

¹³ Odbor ministara je izvršno tijelo Vijeća Europe u kojem svaka država članica Vijeća Europe ima jednog predstavnika koji ima jedan glas. Sukladno Statutu Vijeća Europe, Odbor ministara (uz nadzor nad izvršenjem presuda koja nadležnost je određena Konvencijom) ima tri temeljne uloge: prva, u Odboru se izražavaju mišljenja država članica o problemima koja se pojavljuju na europskom području; druga, Odbor predstavlja mjesto na kojem se ujedno traže i odgovori na te probleme i treća, Odbor ministara predstavlja čuvara vrijednosti za čije ostvarenje se zalaže Vijeće Europe i tu ulogu dijeli s Parlamentarnom Skupštinom Vijeća Europe. Omejec, J., *op.cit.*, u bilj. 2, str. 6.

Od 2004. godine Odbor ministara je prihvatio koncept tzv. akcijskih planova i akcijskih izvješća putem kojih nadzire izvršenje presuda Suda. „*Pod **akcijskim planom** (Action Plan) razumije se plan u kojem su utvrđene mjere koje odgovorna država namjerava poduzeti u izvršenju presude, uključujući i okvirni vremenski raspored njihova poduzimanja.... Pod **akcijskim izvješćem** (Action Report) razumiju se informacije u kojima odgovorna država iznosi pregled mjera koje je poduzela u izvršavanju presude ili njezino obrazloženje zašto nema potrebe za poduzimanje daljnjih mjera.*“¹⁴ Nakon konačnosti presude Suda sukladno odredbama Konvencije, involvirana država podnosi akcijski plan u kojem će definirati mjere koje će poduzeti u otklanjanju povreda Konvencije utvrđenih u konačnoj presudi Suda. To mogu biti različite zakonodavne, upravne pa čak i ustavnopravne mjere koje država poduzima na saniranju utvrđenih povreda i sprečavanju ponovljenih kršenja konvencijskih prava i sloboda u budućnosti. U periodičkim intervalima država će podnositi akcijska izvješća koja će biti razmatrana od strane Odbora ministara te će Odbor ministara usvojiti završno izvješće u kojem će utvrditi da je pojedina država ispunila svoju obvezu na izvršenje presuda Suda ako sve poduzete mjere u domaćem pravnom poretku zaista u svom sadržajnom i efektivnom smislu potvrđuju izvršenje konačne presude Suda. Donošenje takve odluke je u nadležnosti samog Odbora ministara.

S postupovnog aspekta najvažnija mjera koju žrtva povrede konvencijskih prava i sloboda ima u domaćem pravnom poretku nakon konačnosti presuda Suda kojom je takva povreda utvrđena su u pravilu izvanredni pravni lijekovi protiv pravomoćnih odluka domaćih sudova. Tako npr. odredba članka 428.a Zakona o parničnom postupku (Narodne novine br. 53/1991, 91/1992, 58/1993, 112/1999, 88/2001, 117/2003, 88/2005, 02/2007, 84/2008, 123/2008, 57/2011, 148/2011, 25/2013 i 89/2014) propisuje mogućnost ponavljanja postupka u slučaju kada Sud konačnom presudom utvrdi povredu određenog prava ili slobode zajamčenog Konvencijom ili protokolima kojih je Republika Hrvatska stranka. Ovlaštenik u tom slučaju ima mogućnost u roku od 30 dana od dana konačnosti presude Suda podnijeti zahtjev prvostupanjskom sudu za ponavljanje postupka, a u kojem ponovljenom postupku sudovi su dužni poštivati pravna stajališta Suda izražena u konačnoj presudi kojom je utvrđena povreda. Gotovo identičnu odredbu sadrži i odredba članka 502. Zakona o kaznenom postupku (Narodne novine br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014 i 70/2017) i propisuje obnovu kaznenog postupka u korist osuđenika na temelju konačne presude Suda kojom je utvrđena povreda određenog konvencijskog prava ili slobode i to ako je ta povreda utjecala na ishod kaznenog postupka pri čemu se utvrđena povreda ili posljedica povrede može ispraviti u obnovljenom postupku. Zahtjev se također podnosi u roku od 30 dana od datuma konačnosti presude Suda, a domaći sud u rješenju kojim dopušta obnovu kaznenog postupka određuje i u koji stadij se kazneni postupak vraća (pred optužno vijeće ili u

¹⁴ *Ibid.*, str. 409 – 410.

fazu rasprave, odnosno žalbe ili izvanrednih pravnih lijekova).¹⁵

Osim pojedinačnih i konkretnih postupaka kojima se u konkretnom slučaju ispravlja utvrđena povreda konvencijskih prava i sloboda (ako je povredu moguće ispraviti ponavljanjem postupka), za temu ovog rada mnogo su važnije zakonodavne i druge mjere koje države poduzimaju radi usklađenja svojeg ustavnog i zakonodavnog okvira s Konvencijom. Ovo iz razloga što se takve mjere poduzimaju u okviru akcijskog plana za izvršenje konačne presude Suda koja predstavlja osnovnu revizijsku inicijativu u domaćem pravnom poretku. Drugim riječima, na temelju konačne presude Suda kojom je utvrđena povreda određenog konvencijskog prava ili slobode domaći zakonodavci pa i ustavotvorci provode (veće ili manje) opsežne revizije u domaćem pravnom poretku kako bi svoj nacionalni pravni poredak uskladili s konvencijskim i to gotovo isključivo zbog donesene konačne presude Suda.¹⁶

3. SUSTAVI NADZORA USTAVNOSTI I ZAKONITOSTI

Sustavi nadzora ustavnosti i zakonitosti, odnosno ispitivanja usklađenosti nižih pravnih normi s višima po njihovoj pravnoj snazi u formalnom i sadržajnom smislu predstavljaju jedan od temeljnih istraživačkih interesa suvremenog ustavnog prava.¹⁷ Polazeći od općeprihvaćene činjenice kako moderni ustavi po svojoj pravnoj i političkoj snazi predstavljaju vrhovno mjerilo djelovanja državnih organa u pojedinom društvu i državi koji ujedno i određuju granice posezanja državne vlasti u privatnu sferu pojedinaca, ustavnopravna znanost je ponudila i iscrpno analizirala pojedine modele sustava nadzora ustavnosti i

¹⁵ Valja naglasiti kako mogućnost ponovnog ispitivanja pojedinog slučaja (*reopening of domestic proceeding*) na temelju konačne presude Suda nije jedina mogućnost na temelju koje država članica može ispuniti svoju međunarodnopravnu obvezu na izvršenje svih konačnih presuda Suda. Države članice su autonomne u izboru mjera i uživaju polje slobodne prosudbe na koji će točno način izvršiti konačnu presudu Suda u domaćem pravnom poretku. Uz mogućnost izvanrednih pravnih lijekova, država članica u izvršenju konačnih presuda Suda može npr: narediti puštanje pritvorenika na slobodu, poduzeti mjere vezane uz povrat ili pristup imovini, modificirati pravomoćnu presudu određenom administrativnom mjerom (npr. isprika, pomilovanje i sl.). Navedeno prema: Omejec, J., *op.cit.*, u bilj. 2, str. 318.

Drugim riječima, mogućnost ponavljanja postupka na temelju konačne presude Suda kojom je utvrđena povreda određaba Konvencije nije jedina, ali svakako je jedna od najvažnijih mjera kojima države članice udovoljavaju svojoj obvezi na izvršenje svih konačnih presuda Suda.

¹⁶ Vidi, *infra*, poglavlje 4.

¹⁷ Pod načelom ustavnosti u užem pravno-tehničkom smislu razumije se zahtjev da se zakoni donose u skladu s podjelom ovlasti utvrđenom krutim ustavom, da se prilikom donošenja zakona strogo poštuje ustavom predviđeni postupak, da zakoni i drugi propisi materijalno budu u skladu s odredbama ustava te da se uspostavi djelotvoran sustav nadzora na poštivanjem ovih zahtjeva. Načelo zakonitosti se s druge strane ogleda u zahtjevu da opći pravni akti i propisi budu u suglasnosti s općim pravnim aktima veće pravne snage te da su utemeljeni na zakonu. Glede pojedinačnih pravnih akata, načelo zakonitosti traži da se isti sadržajno donose na temelju zakona u sklopu nadležnosti propisane zakonom. Navedena klasifikacija preuzeta iz: Smerdel, B., Sokol, S., *Ustavno pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2006, str. 162 – 165.

zakonitosti, odnosno nadzora usklađenosti pravnog akta niže pravne snage (npr. zakona) s višim (npr. ustavom). U najširem teorijskom smislu, sve sustave nadzora ustavnosti i zakonitosti možemo podijeliti na europske (kontinentalne) sustave koncentriranog nadzora ustavnosti i zakonitosti s posebnim ustavnim sudom ovlaštenom na temelju samog ustava na apstraktnu kontrolu ustavnosti i zakonitosti. S druge strane se nalazi američki disperzirani sustav nadzora ustavnosti i zakonitosti (*judicial review*) utemeljen na poštivanju pravnih precedenata i pravnih shvaćanja najviših sudova bez postojanja posebnog ustavnog suda. U narednim potpoglavljima ćemo ukratko prikazati njihova najznačajnija obilježja.

3.1. Europski (kontinentalni) sustav koncentriranog nadzora

Europski sustav nadzora ustavnosti i zakonitosti potaknut je razmišljanjima Emmanuela Josepha Sieyesa u doba Francuske revolucije o uspostavljanju nezavisnog tijela, čuvara ustava i ljudskih prava i temeljnih sloboda čovjeka i građanina. U 19. stoljeću ideju o uspostavi ustavnog suda isticali su Georg Jellinek i Adolf Merkl. No, prvi ustavni sud u institucionalnom smislu uspostavljen je Ustavom Republike Austrije 1920. godine čiji je glavni redaktor bio Hans Kelsen. Zbog toga se europski sustav nadzora ustavnosti još naziva i austrijskim modelom.¹⁸

Glavne značajke europskog sustava nadzora ustavnosti mogu se sagledavati s institucionalnog, formalnog i materijalnog aspekta. S institucionalnog aspekta, europski sustav nadzora ustavnosti karakterizira postojanje posebnog ustavnog suda čije je ustanovljenje, sastav i nadležnost propisana samim ustavom. S formalnog aspekta, europski sustav nadzora ustavnosti karakterizira poseban pravno uređeni postupak apstraktne kontrole ustavnosti zakona neovisno o postojanju bilo kakvog spora u redovnom sudskom postupku. Europski ustavni sudovi su na temelju samih ustava ovlašteni *in abstracto* pokrenuti posebni postupak ispitivanja formalne i sadržajne usklađenosti zakona s ustavom i donijeti odluku kojom ukidaju cijeli zakon ili pojedinu zakonsku odredbu. Odluke ustavnog suda imaju učinak prema svima (*erga omnes*) i nisu vezane uz pojedini konkretni slučaj.¹⁹ Također, postupak apstraktne kontrole ustavnosti zakona pred ustavnim sudom europskog sustava nadzora ustavnosti može pokrenuti sam ustavni sud ili inicijativa za pokretanje

¹⁸ *Ibid.*, str. 177.

¹⁹ *Ibid.*, str. 176. Činjenica da u europskom sustavu koncentriranog nadzora ustavni sudovi djeluju *in abstracto* ne znači da u takvom sustavu odlučivanje *in concreto* nije moguće. Npr. sukladno odredbi članka 37. st. 1. i 2. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske (Narodne novine br. 99/99, 29/02 i 49/02) ako sud u redovnom sudskom postupku utvrdi da zakon koji bi trebao primijeniti, odnosno pojedina odredba tog zakona nije u suglasnosti s Ustavom, zastat će s postupkom i podnijeti Ustavnom sudu Republike Hrvatske zahtjev za ocjenu njegove suglasnosti s Ustavom. Ako pak sud utvrdi da drugi propis koji bi trebao biti primijenjen u konkretnom postupku, odnosno pojedina njegova odredba, nije u suglasnosti s Ustavom i zakonom, sud će izravno primijeniti zakon, a Ustavnom sudu Republike Hrvatske podnijeti zahtjev za ocjenu suglasnosti spornog propisa (*exceptio illegalitatis*). U tom slučaju Ustavni sud Republike Hrvatske *de facto* odlučivati *in concreto* o ustavnosti spornog propisa, a na temelju činjenica i okolnosti konkretnog slučaja u kojemu je nastao ustavnopravni spor.

postupka može doći od određenih ovlaštenika predviđenih ustavom (npr. predsjednika države, određenog broja zastupnika u parlamentu i sl.) ili od određenih osoba s konkretnim pravnim interesom ili od bilo koga.²⁰ Nadalje, europski sustav nadzora ustavnosti može biti propisan kao naknadni, odnosno represivni ili *a posteriori* sustav, ali i kao prethodni, odnosno preventivni ili *a priori* sustav. U represivnom sustavu nadzora ustavnosti u apstraktnom postupku nadzora ustavnosti ispituje se ustavnost zakona koji je donesen, objavljen i na snazi dok se u preventivnom sustavu ispituje ustavnost akta koji tek treba postati zakonom u formalnom smislu (akt ili još nije prihvaćen u parlamentu ili je prihvaćen, ali nije objavljen, odnosno objavljen je, ali nije stupio na snagu i sl.).²¹ Zaključno, europski sustav nadzora ustavnosti dio je šire europske ustavne arhitekture na čijem je čelu Sud. Zbog takvog europskog ustavnog dizajna kao i isprepletenosti domaćeg ustavnog poretka s konvencijskim, suci domaćih ustavnih sudova znaju kako možda neće imati posljednju i presudnu riječ o ustavnosti domaćeg zakonodavstva.²²

3.2. Američki (disperzirani) sustav nadzora ustavnosti i zakonitosti (judicial review)

Za razliku od europskog modela sustava nadzora ustavnosti, američki model polazi od drugačijih pravnih, političkih i institucionalnih temelja. Za razliku od europskog modela, američki model nema s institucionalnog aspekta posebno ustavom definirano tijelo koje bi bilo ovlašteno odlučivati o suglasnosti zakona s ustavom. Takva nadležnost nije predviđena npr. Ustavom Sjedinjenih Američkih Država već je sudbeni nadzor ustavnosti zakona (*statutes*) krenuo iz tijela sudbene vlasti (u povijesnoj odluci Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država u predmetu *Marbury v. Madison* iz 1803. godine). Nadalje, s formalnog aspekta postupak ispitivanja ustavnosti zakona, odnosno usklađenosti zakona s ustavom nikada nije apstraktan niti je (u pravilu) takav postupak predviđen samim ustavima država koje prihvaćaju američki sustav. Ispitivanje ustavnosti zakona se uvijek događa *in concreto*,

²⁰ Sukladno odredbi članka 38. stavka 1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, u Republici Hrvatskoj svaka fizička i pravna osoba ima pravo predložiti Ustavnom sudu Republike Hrvatske pokretanje postupka za ocjenu suglasnosti zakona s Ustavom i ocjenu suglasnosti drugih propisa s Ustavom i zakonom. Ovime je hrvatski ustavotvorac pravo na podnošenje prijedloga za pokretanje postupka nadzora ustavnosti i zakonitosti odredio najšire moguće, odnosno to pravo je dodijeljeno svakoj fizičkoj i pravnoj osobi (pa i onoj koja u konkretnom slučaju nema nikakav pravni interes za ocjenu ustavnosti pojedinog zakona ili zakonske odredbe).

²¹ Grad, F., Kaučić, I., Zagorc, S., Ustavno pravo, Pravni fakultet u Ljubljani, Sveučilište u Ljubljani, 2016, str. 578.

²² "...the European constitutional systems are, well, European: they are part of broader European constitutional architecture, the apex of which is constituted by the European Court of Human Rights (EctHR) in Strasbourg, which has the authority to consider complaints from all European member states of the Council of Europe under the European Convention of Human Rights (ECHR). This is a powerful factor of harmonization... of constitutional review in Europe: judges of national constitutional courts know that they may not have the last word on constitutionality" Jackson, V.C., Tushnet, M., *Comparative constitutional law (University Casebook Series)*, 3. izdanje, Foundation Press, 2014, str. 511.

odnosno u konkretnom slučaju gdje je nastao spor. Nadalje, sam sustav nije centraliziran u smislu da bi samo jedno sudbeno tijelo (tako npr. Vrhovni sud) imalo isključivo ovlaštenje odlučivati o suglasnosti zakona s ustavom. Npr. u Sjedinjenim Američkim Državama svaki savezni sudac ima ovlaštenje u konkretnom pravnom predmetu odlučiti da je konkretni zakon ili pojedina zakonska odredba nesuglasna s Ustavom Sjedinjenih Američkih Država te osporeni zakon ili osporenu zakonsku odredbu odbiti primijeniti zbog prigovora neustavnosti. Pravni učinak takve odluke saveznog suca bila bi ograničena samo na konkretni pravni predmet i samo na područje nadležnosti tog saveznog suda. Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država djeluje u takvom sistemu samo kao vrh piramide čije odluke imaju učinak na području cijelih Sjedinjenih Američkih Država, ali se sam Vrhovni sud ne može smatrati monopolistom u pitanjima odluke o ustavnosti zakona za razliku od europskih ustavnih sudova koji su jedini ovlašteni odlučiti o suglasnosti zakona s ustavom. Također, u tzv. američkom sustavu u slučaju utvrđenja nesuglasnosti zakona s ustavom, sudovi ne donose posebne odluke kojima ukidaju zakon ili pojedinu zakonsku odredbu već odbijaju zbog prigovora neustavnosti primijeniti osporeni zakon ili pojedinu zakonsku odredbu na konkretan slučaj. Slijedom navedenog, osporeni zakon samom sudskom odlukom ne nestaje iz pravnog života već postaje neprimjenljiv. Također, u tzv. američkom sustav nadzora ustavnosti kontrola ustavnosti može biti samo naknadna, represivna, *a posteriori*, budući da ustavnost zakona može biti osporena u konkretnom slučaju samo i jedino ako se radi o zakonu u formalnom smislu koji je na snazi i koji bi trebao biti primijenjen u konkretnom slučaju.²³ Iako su moguća daljnja teorijska razlikovanja između europskog i američkog sustava nadzora ustavnosti, dosada istaknuta obilježja su najznačajnija i dovoljna da se u narednom poglavlju analizirana obilježja pokušaju primijeniti na nadzorni sustav uspostavljen Konvencijom.

4. OBILJEŽJA NEIZRAVNE REVIZIJE U POSTUPCIMA PRED EUROPSKIM SUDOM ZA LJUDSKA PRAVA

Provedeno istraživanje Vijeća Europe iz 2017. godine jasno ukazuje kako, unatoč problemima, države članice ispunjavaju svoje obveze na izvršenje konačnih presuda Suda pa makar to značilo i provođenje svih potrebnih zakonodavnih promjena sukladno pravnim stajalištima i shvaćanjima Suda. Tako 11. izvješće Odbora ministara o nadzoru nad izvršenjem presuda i odluka Suda iz 2017. godine (*11th Annual Report of the Committee of Ministers on Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights from 2017*)²⁴ sadrži (neiscrpan) popis zakonodavnih mjera koje su države članice provele u svrhu izvršenja konačnih presuda Suda. Npr. Austrija je na temelju konačne presude Suda u predmetu *Sporer* (zahtjev br. 35637/03, presuda Suda od 03. veljače 2011. godine, konačna 03. svibnja 2011. godine) provela izmjene Zakona o skrbništvu

²³ *Ibid.*, str. 508 – 513.

²⁴ Navedeno izvješće dostupno je na: URL= <https://rm.coe.int/annual-report-2017/16807af92b>. Pristupljeno: 25. rujna 2018.

djece (*Child Custody Law*) i Zakona o osobnom imenu (*Law on Names*) kojim je ispravila utvrđenu diskriminaciju očeva koji nisu u braku, a koja diskriminacija je utvrđena konačnom presudom Suda u predmetu *Sporer*.²⁵ Nadalje, u Italiji je talijanski Ustavni sud *de facto* promijenio vlastitu ustavnosudsku praksu nakon konačnih presuda Suda u predmetima *Patrono, Cascini, Stefanelli* i dr. (zahtjev br. 10180/04, presuda Suda od 20. travnja 2004. godine, konačna 20. srpnja 2007. godine). Nakon konačne presude Suda u navedenom predmetu zastupnici talijanskog parlamenta više nisu zaštićeni imunitetom zbog počinjenih povreda ugleda i časti drugih osoba ako izjave kojima se vrijeđa čast i ugled drugih osoba nisu dane u nikakvoj korelaciji sa zastupničkom funkcijom (relativizacija instituta zastupničkog imuniteta).²⁶ Nadalje, kao blagotvorne učinke konačnih presuda Suda koji su doveli do izmjena referentnog domaćeg zakonodavnog okvira radi usklađenja sa zahtjevima ljudskih prava koja proizlaze iz Konvencije u citiranom Izvješću se navodi i npr. izmjene kaznenog zakonodavstva u Luksemburgu gdje je pravo okrivljenika na odvjetničku pomoć propisano već od prvog ispitivanja u policiji (uz pravo na privatne konzultacije) i prošireno i na postupanja vezana uz europski uhiđbeni nalog. Zakonodavne izmjene su poduzete u 2017. godini i vezane su uz konačnu presudu Suda u slučaju A.T. (zahtjev br. 30460/13, presuda Suda od 09. travnja 2015. godine, konačna 14. rujna 2015. godine).²⁷

U navedenom izvješću su sadržani brojni daljnji primjeri zakonodavnih promjena kao i promjena (ustavno)sudske prakse nakon konačnosti presuda Suda kojima su utvrđene povrede ljudskih prava i temeljnih sloboda zajamčenih Konvencijom i protokolima, a koje intervencije u domaćem pravnom poretku su poduzete radi usklađenja domaćeg zakonodavnog okvira s konvencijskim na temelju pravnih shvaćanja Suda iskazanih u konačnim presudama.

Navedeno izvješće također potvrđuje pozitivne trendove u izvršenju presuda Suda kao i povećanje broja zaključenih slučajeva pred Odborom ministara u pogledu izvršenja presuda. Budući da se slučajevi nadzora izvršenja presuda pred Odborom ministara zaključuju usvajanjem završnog izvješća u kojem Odbor ministara utvrđuje da je konkretna država poduzela zadovoljavajuće zakonodavne i druge mjere u svrhu izvršenja konačne presude Suda te se obveza države na izvršenje konačne presude Suda smatra ispunjenom, navedena činjenica govori i u prilog učinkovitosti cjelokupnog sustava.²⁸

S druge strane, teorija ustavnog prava je također analizirala učinke presuda Suda u domaćim pravnim porecima država članica i koncepciju Suda kao svojevrsnog europskog ustavnog suda koji bi provodio nad-nacionalnu europsku sudbenu reviziju. Prijelomnu

²⁵ *Ibid.*, str. 29.

²⁶ *Ibid.*, str. 37.

²⁷ *Ibid.*, str. 39.

²⁸ U 2017. godini Odbor ministara je usvojio završno izvješće u 3 691 slučaju prema 2 066 u 2016. godini. Ukupni broj otvorenih slučajeva/postupaka nadzora izvršenja konačnih presuda Suda pred Odborom ministara na kraju 2017. godine je iznosio oko 7 500 što je pad od 25% ukupnog broja prema oko 11 000 slučajeva na kraju 2014. godine. *Ibid.*, str. 7.

točku za uspostavljanje i razvoj takvog sustava pan-europskog ustavnog sudovanja predstavlja stupanje na snagu Protokola br. 11 Konvenciji koji je ustanovio stalni Sud izravne jurisdikcije kojem se pojedinci mogu obratiti na temelju izravnog pojedinačnog zahtjeva. Za daljnje ustanovljenje Suda kao svojevrsnog europskog ustavnog suda prethodno su morala biti zadovoljena tri uvjeta od kojih su sva tri ispunjena u slučaju Suda nakon stupanja na snagu Protokola br. 11: prvo, nadležnost da se izvor prava interpretira na autoritativan način; drugo, postojanje stabilnog priljeva novih predmeta i treće, barem minimalno oslabljenje na prijašnju sudsku praksu.²⁹ U slučaju Suda i sustava uspostavljenog na temelju Konvencije sva tri uvjeta su zadovoljena. Sud ima ovlast tumačiti i primjenjivati Konvenciju i to radi na autonoman način samostalno interpretirajući sadržaj prava i sloboda zajamčenih Konvencijom, priljev novih predmeta raste svake godine, a sam Sud gradi svoju vlastitu sudsku praksu i presedane primjenjujući iste u konkretnom slučaju.³⁰ Zbog takvih sličnosti pojedini teoretičari su već gotovo izjednačili djelatnost Suda s djelatnošću bilo kojeg nacionalnog ustavnog suda, budući da imaju jednake društvene uloge te normativnu i operativnu filozofiju djelovanja.³¹ Nadalje, a po pitanju učinaka konačnih presuda Suda utvrđeno je kako konačne presude Suda faktično predstavljaju i deklaracije inkompatibilnosti domaćeg zakonodavstva s Konvencijom.³² Budući da će države članice u pravilu poduzeti sve potrebne mjere (pa i izmjene domaćeg zakonodavnog okvira kako bi se uskladile s konvencijskim standardima)³³ posljedice konačnih presuda Suda prelaze okvire jedinog postupka u teorijskom, ali i praktičnom smislu. Kao prihvatljivo trenutno rješenje u pogledu obilježja Suda s aspekta nadzora ustavnosti, odnosno konvencionalnosti ističe se da se Sud ne može smatrati ustavnim sudom u klasičnom (ortodoksnom) smislu riječi i to primarno iz razloga što nema ovlast ukidati pojedine dijelove zakonodavstva država

²⁹ Stone Sweet, A.: „On the Constitutionalisation of the Convention: The European Court of Human Rights as a *Constitutional Court*“, (2009). Faculty Scholarship Series. 71, str. 3, preuzeto s: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/71, pristupljeno 25. rujna 2018.

³⁰ *Ibid.*, str. 4 – 6.

³¹ “*The European Court performs many of the same functions that most national constitutional courts do, using similar techniques, with broadly similar effects. The Court regularly confronts cases that would be classified, in the context of national legal systems, as inherently “constitutional.” It resolves alleged conflicts between rights and State interests through balancing, in particular, through the application of proportionality analysis. Further, the Court’s decisions place State officials “in the shadow” of its jurisprudence, provoking a politics of implementation and compliance, that is akin to the constitutional politics one finds in national systems.*” – *Ibid.*, str. 5.

³² “*As a result, the Court’s decisions are effectively declarations of non-conventionality of national laws, albeit non-invalidating one. ... If one refers, secondly, to the mechanisms available for the enforcement of the EctHR’s judgements, the supranational nature of the judicial review exercised by the Court becomes even more evident.*” Popelier, P., Van de Heyning, C., Van Nuffel, P.: “*Human Rights Protection in the European Legal Order: The Interaction Between the European and National Courts*”, Intersentia, 2011, str. 109.

³³ Za detaljan pregled statusa Konvencije u domaćem pravnom poretku i utjecaja na domaće zakonodavstvo i ustavne sudove u pojedinim državama članicama Vijeća Europe vidi: Popelier, P., Van de Heyning, C., Van Nuffel, P., *op.cit.*, u bilj. 31, str. 147 – 363. Opsežnu analizu o istom pitanju sadrži i: Gerards, J., Fleuren, J. (ed.), *op.cit.*, u bilj. 1, str. 95 – 330.

ugovornica već je primarna nadležnost odlučiti o povredama odredaba Konvencije. Ipak, evolucija sudske prakse i autoritet koji Sud u suvremeno doba uživa u državama ugovornicama (pa i šire u svjetskim razmjerima) nedvojbeno ukazuje kako postoji određeni ustavni instrument (Konvencija) za čiju interpretaciju i primjenu je zadužen upravo Sud i to na paneuropskom području ustavnog pluralizma u specijaliziranom području zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda.³⁴

Slijedom navedenog, može se argumentirati kako države ugovornice Konvencije i pripadajućih protokola na temelju konačnih presuda Suda kojima su utvrđene povrede prava i sloboda zajamčenih Konvencijom i pripadajućim protokolima u pravilu ispunjavaju svoju obvezu na izvršenje konačnih presuda Suda i to svim dostupnim mjerama koje uključuju i promjene referentnog zakonodavnog okvira, usklađenje sudske prakse sa pravnim shvaćanjima i praksom Suda pa i promjene ustavnog okvira ako je takva intervencija sadržajno nužna za ispunjenje obveze države na izvršenje konačnih presuda Suda. Jednostavnijim rječnikom rečeno, konačna presuda Suda donesena u postupovnim okvirima postavljenima Konvencijom u postupku izvršenja u domaćem pravnom poretku dovodi i do poduzimanja konkretnih (zakonodavnih) mjera koje ukazuju na sadržajnu sličnost s postupcima sudbene revizije koju provode domaći (ustavni) sudovi, odnosno druga ustavom određena tijela.

Osim navedenih temeljnih značajki koje je teorija već sistematizirala, djelovanje Suda i učinke njegovih odluka moguće je razmatrati i u okviru općih sustava nadzora ustavnosti i zakonitosti koji su analizirani u prethodnom poglavlju ovog rada. Ako bi upotrijebljene metodološke alate u analizi mogućih sustava nadzora ustavnosti primijenili na Sud i odluke Suda tada bi neizravnu reviziju nacionalnih zakonodavstava u postupcima pred Sudom mogli odrediti kao sustav ispitivanja usklađenosti domaćeg zakonodavnog okvira sa zahtjevima ljudskih prava i temeljnih sloboda izraženima u Konvenciji, a koji nadzor neizravno provodi Sud u postupcima povodom pojedinačnih zahtjeva. Prema svojim osnovnim obilježjima taj nadzor je *akcesoran* i uvijek je povezan s konkretnim slučajem kojeg Sud uzme u razmatranje na temelju podnesenog pojedinačnog zahtjeva. Drugim riječima, temeljno ovlaštenje Suda predstavlja utvrđenje je li ili nije u konkretnom slučaju došlo do povrede ljudskih prava i temeljenih sloboda zajamčenih Konvencijom, a ne ispitivanje je li konkretan zakon pojedine države ugovornice suglasan s odredbama Konvencije. No, činjenica je i da prilikom činjeničnog utvrđenja konkretnog slučaja Sud analizira i mjero-davne odredbe domaćeg zakonodavstva u svjetlu Konvencije.³⁵ Tako je sada već u dugo-

³⁴ Omejec, J., *op.cit.*, u bilj. 2, str. 1348.

³⁵ Tako npr. Sud u predmetu *Statileo protiv Hrvatske* (zahtjev br. 12027/10, presuda Suda od 10. srpnja 2014. godine, konačna 10. listopada 2014. godine) navodi: “*Iako se Sud se primarno fokusirao na posebne okolnosti ovog predmeta utvrđujući povredu članka 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju, Sud dodaje kao opće opažanje da se temeljni problem zbog kojeg je utvrđena povreda Konvencije tiče samog zakonodavstva i da se utvrđenja Suda protežu izvan pojedinačnog interesa podnositelja u ovom konkretnom slučaju (vidi stavak 77. ove presude). Stoga je ovo predmet kad Sud smatra da bi tužena država trebala poduzeti odgovarajuće zakonodavne i/ili druge opće mjere kako bi osigurala relativno osjetljivu ravnotežu između interesa najmodavaca,*

godišnjoj praksi Suda u tom pogledu moguće utvrditi i zahtjeve koje Sud ističe u pogledu kvalitete domaćeg zakonodavstva da bi isti bio u skladu s načelom vladavine prava, a koje načelo prožima cijelu Konvenciju. Nedostatni domaći zakonodavni okvir koji proizvodi pravnu nesigurnost, omogućuje arbitrarnost državnih tijela i dovodi do posljedica koje nisu predvidljive za adresate zakona može dovesti do povrede odredaba Konvencije.³⁶

Slijedom navedenog, iako akcesorno, u postupku pred Sudom na temelju pojedinačnog zahtjeva se (*de facto*) neizravno ispituje i referentni domaći zakonodavni okvir, odnosno njegova usklađenost sa zahtjevima koji proizlaze iz Konvencije. Takvo neizravno ispitivanje se vrši *in concreto*, na temelju činjenica i okolnosti konkretnog slučaja u kojem se ispituje moguća povreda odredaba Konvencije. Takvo ispitivanje je istodobno i naknadno, budući da žrtva povrede prava i sloboda zajamčenih Konvencijom tvrdi da su domaći sudovi propustili zaštititi njegova/njezina prava i slobode zajamčene Konvencijom, a da su tu povredu odredaba Konvencije počinili na temelju domaćeg referentnog zakonodavnog okvira bez uzimanja u obzir odredaba Konvencije. Nadalje, pravni učinak odluka Suda i vrsta konačnih presuda Suda je čisto deklaratorna, odnosno istima se *utvrđuje* da je došlo do povrede odredaba Konvencije u konkretnom slučaju, a obveza je tužene države da tu utvrđenu povredu sanira u domaćem pravnom poretku i ispravi štetu koju zbog povrede prava i sloboda zajamčenih Konvencijom trpi žrtva povrede. Konačnom presudom Sud ne može niti ukinuti dijelove domaćeg zakonodavstva niti ih može staviti van primjene (*set aside*), budući da takva ovlast Suda nije predviđena Konvencijom. No, u postupku izvršenja konačnih presuda Suda, kao što je ranije prikazano, države će poduzeti sve potrebne zakonodavne mjere kako bi otklonile izvor povreda odredaba Konvencije i spriječile daljnje povede *pro futuro*.

Slijedom navedenog, sličnost sustava neizravne revizije s općim sustavima nadzora

uključujući njihovo pravo na ostvarivanje dobiti od svoje imovine, te općeg interesa zajednice – uključujući dostupnost zadovoljavajućeg smještaja za one u lošijem položaju – u skladu s načelima zaštite vlasničkih prava prema Konvenciji..”, toč. 165. konačne presude, prijevod na hrvatski jezik dostupan je na mrežnim stranicama Ustavnog suda Republike Hrvatske na: [https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9f-cc1256965002d1bf4/b645d7fff1c667c0c1257ad80047c818/\\$FILE/STATILEO,%20prijevod%20presude.pdf](https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9f-cc1256965002d1bf4/b645d7fff1c667c0c1257ad80047c818/$FILE/STATILEO,%20prijevod%20presude.pdf). Pristupljeno: 25. rujna 2018.

Upravo u konkretnom slučaju, a u svrhu izvršenja konačne presude u predmetu *Statileo* i otklanjanja navedenih prigovora Suda, hrvatski zakonodavac je donio Zakon o izmjenama i dopuni Zakona o najmu stanova (Narodne novine br. 68/2018) kako bi osigurao navedenu ravnotežu između interesa najmodavaca i zaštićenih najmoprimaca. U obrazloženju prijedloga Zakona o izmjenama i dopuni Zakona o najmu stanova se jasno navodi: „*Osim toga, uvažavajući činjenicu da je povreda Konvencije u ovom predmetu uzrokovana sadržajem domaćeg zakonodavstva koje nije u skladu s Konvencijom, Republika Hrvatska mora u procesu izvršenja presude Statileo protiv Hrvatske, sukladno odredbi članka 46. stavka 1. Konvencije, poduzeti konkretne zakonodavne mjere kojima će riješiti probleme nastale nametanjem prekomjernog tereta vlasnicima stanova u kojima žive zaštićeni najmoprimci i kojima će se spriječiti mogućnost daljnjih istovjetnih povreda Konvencije u domaćem pravnom sustavu.*“ , str. 3. Konačni prijedlog s obrazloženjem dostupno je na: <http://edoc.sabor.hr/Views/AktView.aspx?type=HTML&id=2022784> Pristupljeno 25. rujna 2018.

³⁶ Za iscrpnu analizu o navedenom pitanju vidi: Omejec, J., *op.cit.*, u bilj. 2, str. 1086 – 1103.

ustavnosti najviše je vidljiva s tzv. američkim sustavima nadzora ustavnosti iako teorija Sud pozicionira u samo središte europske ustavne arhitekture i razmatra argumente kojima bi potvrdila Sud kao svojevrsan europski ustavni sud. Jednako kao i u sustavima tzv. američkog sustava nadzora ustavnosti, pitanje usklađenosti referentnog domaćeg zakonodavnog okvira s Konvencijom je akcesorne prirode i nikada nije glavna tema djelovanja Suda. Glavno pitanje koje se raspravlja je povreda prava i sloboda zajamčenih Konvencijom koja se navodno dogodila na teritoriju države ugovornice.

Nadalje, postupak se uvijek vodi *in concreto* na temelju podnesenog pojedinačnog zahtjeva između konkretnih stranaka (žrtve navodne povrede prava i sloboda zajamčenih Konvencijom i države ugovornice). U tom postupku se razmatra domaći referentni zakonodavni okvir koji je već na snazi (ili je bio na snazi u vrijeme kada se povreda prava i sloboda zajamčenih Konvencijom navodno dogodila), što upućuje na represivnu kontrolu. Pitanje ukidanja, odnosno daljnje neprimjene sporne zakonske odredbe domaćeg zakonodavstva se ne može raspraviti metodološkim instrumentarijem kojim se razmatraju tzv. europski i američki sustavi nadzora ustavnosti iz razloga njihove neprimjenljivosti na sustav uspostavljen Konvencijom. Niti je Sud ovlašten ukinuti spornu odredbu domaćeg zakonodavstva za koju smatra da je izvor povreda Konvencije niti je ovlašten narediti domaćim sudovima da spornu zakonsku odredbu dalje ne primjenjuju. Ne smije se nikada izgubiti iz vida da je Sud međunarodni sudbeni forum uspostavljen na temelju međunarodnog multilateralnog ugovora kojem je „samo“ dano ovlaštenje da utvrdi je li u konkretnom slučaju došlo do povrede Konvencije ili nije. No, u postupku izvršenja konačnih presuda Suda jasno se može argumentirati da će države u pravilu poduzeti i sve potrebne zakonodavne mjere kojima će ukloniti iz svog pravnog poretka sporne odredbe domaćeg zakonodavstva za koje je Sud utvrdio da predstavljaju izvor povrede odredaba Konvencije. U tom smislu konačni cilj je postignut – domaći pravni izvor povrede odredaba Konvencije je uklonjen iz pravnog života i neće u budućnosti dovoditi do novih povreda. Tzv. europski sustav nadzora ustavnosti daje ovlaštenje posebnim ustavnim sudovima da na apstraktnoj razini kontroliraju usklađenost domaćeg zakonodavstva s ustavom i posebnim odlukama s učinkom *erga omnes* ukidaju sve odredbe za koje je utvrđena nesuglasnost s ustavom. S druge strane, tzv. američki sustav takvo izričito ovlaštenje svojim sudovima ne daje već *judicial review* kao *court-based doctrine* osigurava sudovima mogućnost da odbiju primijeniti zakon za koji smatraju da nije u suglasnosti s ustavom. Europski sud za ljudska prava, s treće strane, nije ovlašten ni na jedno ni na drugo već u postupku izvršenja konačne presude Suda države sukladno svojoj međunarodnoj obvezi na izvršenje konačnih presuda Suda usklađuju domaće zakonodavstvo s Konvencijom u skladu s pravnim shvaćanjima Suda. Krajnji učinak, odnosno krajnji cilj je jednak u sva tri slučaja (usklađivanje referentnog domaćeg zakonodavnog okvira s višim izvorima prava) pa sama činjenica da Sudu nije dodijeljena ovlast da ukida sporne odredbe domaćeg zakonodavstva ili npr. izriče naredbe domaćim sudovima da ne primjenjuju sporne odredbe nije od utjecaja na ostvarivanje konačnog cilja. Slijedom navedenog, činjenica da Sud nije ovlašten izravno intervenirati u sadržaj spornog domaćeg zakonodavstva (putem tzv. europskog ili tzv.

američkog modela nadzora ustavnosti) ne znači da revizija nacionalnih zakonodavstva nije neizravna (u okviru utvrđenja je li ili nije u konkretnom slučaju došlo do povrede odredaba Konvencije) ili da nije efektivna (putem postupka izvršenja konačnih presuda Suda u okviru kojega države poduzimaju adekvatne zakonodavne mjere kako bi otklonili povrede odredaba Konvencije *pro futuro*). Također se može istaknuti da je prema svojim vanjskim vidljivim obilježjima takva neizravna revizija i *de facto* skrivena (*concealed*). Takvu reviziju nacionalnih zakonodavstava ne možemo utvrditi u samoj izreci konačne presude Suda već u obrazloženju, a njezine učinke tek u postupku izvršenja konačnih presuda Suda kada se domaći zakonodavni okviri usklađuju sa zahtjevima Konvencije utemeljenima na pravnim shvaćanjima i obrazloženjima Suda u pojedinačnoj konačnoj presudi.

5. ZAKLJUČAK

Utjecaj Konvencije na domaće zakonodavstvo u budućnosti će zasigurno izazivati brojne daljnje znanstvene i stručne rasprave. U svojim sada već 65 godina pravnog važenja, Konvencija je prešla put od „samo“ još jednog međunarodnog ugovora o zaštiti i ostvarenju ljudskih prava i temeljnih sloboda kojem se u početku davalo malo ili nimalo pozornosti pa do najrazvijenijeg referentnog okvira zaštite ljudskih prava bez presedana u svijetu. Kao što je u radu i prikazano Konvenciji se u suvremenim znanstvenim raspravama pridaju atributi poput skrivenog ustava za Europu, a sam Sud se pozicionira na vrh šire europske ustavne arhitekture koji prema svojim obilježjima u dijelu ustavnopravne teorije evocira karakteristike svojevrstnog europskog ustavnog suda. Navedeni argumenti imaju svoje teorijsko utemeljenje u mogućnosti konvergencije suvremenih europskih ustavnih sistema i sistema ljudskih prava uspostavljenih Konvencijom. Svi ti sistemi govore zajedničkim europskim ustavnim jezikom ljudskih prava i temeljnih sloboda.

S ustavnopravnog gledišta nije sporno kako Konvencijom nije predviđena nikakva nadležnost Suda u pogledu ocjene suglasnosti domaćeg zakonodavstva s Konvencijom niti *in abstracto* kao što je to slučaj u tzv. europskim sustavima nadzora ustavnosti i zakonitosti niti *in concreto* kao što je to u tzv. američkim sustavima nadzora ustavnosti i zakonitosti. Težište analize u ovom radu je stavljeno na učinke izvršenja presuda Suda u domaćem pravnom poretku kada države sukladno svojoj međunarodnoj obvezi predviđenoj Konvencijom na puno izvršenje konačnih presuda Suda mijenjaju i dopunjavaju svoj domaći zakonodavni okvir kako bi ishodile pozitivno završno izvješće Odbora ministara o ispunjenju navedene obveze. Time se sporne zakonske odredbe s aspekta njihove suglasnosti s Konvencijom, a koje eventualne nesuglasnosti su utvrđene u postupku pred Sudom, ukidaju u domaćem pravnom poretku od strane nacionalnih zakonodavaca čime se referentni domaći zakonodavni okvir ipak posljedično usklađuje sa zahtjevima Konvencije koje utvrđuje Sud u postupku povodom pojedinačnih zahtjeva. Zbog toga, kontrola nacionalnih zakonodavstava je neizravna iz razloga što nije predviđena odredbama Konvencije niti je kao *judicial review* stvorena u praksi Suda kao *court-based doctrine*, ali ipak postoji i proizvodi određene pravne učinke u domaćim nacionalnim poretcima koji se ostvaruju

u fazi izvršenja konačne presude Suda. S čistog pravno-teorijskog aspekta nije od utjecaja ostvaruju li se ti učinci u postupku pred Sudom na temelju konačne presude Suda ili u fazi izvršenja konačne presude Suda koju kontrolira Odbor ministara, a u kojoj fazi države ugovornice imaju široko područje slobodne prosudbe o modalitetu putem kojega će izvršiti konačnu presudu Suda. Glavno težište argumenta može biti da se u konačnici domaći zakonodavni okvir usklađuje s višim izvorima prava što je glavna karakteristika sustava nadzora ustavnosti i zakonitosti. I upravo zbog navedene karakteristike se može potvrditi argument kako neizravna revizija nacionalnih zakonodavstava u postupku pred Sudom zaista efektivno postoji iako se njezini učinci i dokazi otkrivaju tek u fazi izvršenja konačne presude Suda u domaćem pravnom poretku kada države mijenjaju nacionalno zakonodavstvo u svrhu usklađenja sa Konvencijom.

LITERATURA

1. Bates, E., *The Birth of the European Convention on Human Rights – and the European Court of Human Rights*, u: Christoffersen, J.; Rask Madsen, M., *The European Court of Human Rights between Law and Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2011, str. 17 – 43.
2. Gerards, J., Fleuren, J. (ed.): *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the judgements of the EctHR in national case-law*, Intersentia, Cambridge, 2014.
3. Grad, F., Kaučič, I., Zagorc, S., *Ustavno pravo*, Pravni fakultet u Ljubljani, Ljubljana, 2016.
4. Harris D., O’Boyle, M., Bates, E., Buckley, C., Harvey, P., Lafferty, M., Cumper, P., Arai, Y., Green, H., *Law of the European Convention on Human Rights*, 3. izdanje, Oxford University Press, Oxford, 2014.
5. Jackson, V.C., Tushnet, M., *Comparative Constitutional Law*, Foundation Press, 2014.
6. Omejec, J., *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava, Strasbourški acquis*, 2. dopunjeno izdanje, Novi informator, 2014.
7. Popelier, P., Van de Heyning, C., Van Nuffel, P.: *Human Rights Protection in the European Legal Order: The Interaction Between the European and National Courts*, Intersentia, 2011
8. Smerdel, B., Sokol, S., *Ustavno pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2006.

POPIS PROPISA, AKATA I SUDSKIH ODLUKA

1. Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 16/1993.
2. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda s pripadajućim Protokolima, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 18/1997, 6/1999, 14/2002, 13/2003, 9/2005, 1/2006, 2/2010.
3. Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014 i 70/2017.
4. Zakon o parničnom postupku, Narodne novine br. 53/1991, 91/1992, 58/1993, 112/1999, 88/2001, 117/2003, 88/2005, 02/2007, 84/2008, 123/2008, 57/2011, 148/2011, 25/2013 i 89/2014.

5. Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, Narodne novine br. 49/1999, 29/2002 i 49/2002.

MREŽNI IZVORI

1. Stone Sweet, A.: “*On the Constitutionalisation of the Convention: The European Court of Human Rights as a Constitutional Court*”, (2009). Faculty Scholarship Series. 71, str. 3, preuzeto s: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/71, pristupljeno 25. rujna 2018.
2. Presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Statileo protiv Hrvatske*, [https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/b645d7fff1c667c0c1257ad80047c818/\\$FILE/STATILEO,%20prijevod%20presude.pdf](https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/b645d7fff1c667c0c1257ad80047c818/$FILE/STATILEO,%20prijevod%20presude.pdf). Pristupljeno 25. rujna 2018.
3. *Rules of Court* (važeći od 01. kolovoza 2018. godine) dostupne su na službenim mrežnim stranicama Suda na https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf Pristupljeno: 25. rujna 2018.
4. *11th Annual Report of the Committee of Ministers on Supervision of the Execution of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights from 2017*, <https://rm.coe.int/annual-report-2017/16807af92b>. Pristupljeno: 25. rujna 2018.

INDIRECT REVISION OF NATIONAL LEGISLATURES IN PROCEEDINGS BEFORE THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Vedran Ceranić, mag.iur. et pol., University of Ljubljana, Faculty of Law³⁷

Abstract: The aim of this paper is to analyze the possibility of implementing contemporary systems for supervision of constitutionality and legality on the supervisory system as established by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms with additional Protocols. Taking into account that no competence has been prescribed for the European Court of Human Rights as regard to the decision on conformity of domestic legislature with the Convention, this paper presents the concept of an indirect revision of national legislatures which would be performed in the proceedings before the Court on the basis of applications under the provision of the Art. 34 of the Convention, and which effects and proof of existence could be revealed in the execution of final judgements of the Court in national legislatures. This paper contains normative analysis of the substantial and procedural provisions of the Convention as well as the provisions related to the execution of final judgements of the Court. The third part of the paper presents the basic characteristics of the so-called European and American systems for supervision of constitutionality and legality for the purposes of their implementation on the supervisory system which has been established by the Convention, and which analysis regarding conformity is contained in the fourth part of the paper. In the final part of the paper fundamental ideas have been recapitulated, as well as the applicability of the concept of indirect revision.

Key words: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms with additional Protocols, European Court of Human Rights, European system for the supervision of constitutionality and legality, American system for the supervision of constitutionality and legality, indirect revision*

JEL: K19, K39, K49

³⁷ Vedran Ceranić, mag. iur. et pol., University of Ljubljana, Faculty of Law, E-mail address: vedran.ceranic@yahoo.com